

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
РАДЧЕНКО ЮЛІЇ СЕРГІЙВНИ
«ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТОРОВОГО
СЕРЕДОВИЩА ЦЕНТРІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ЖЕРТВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ»
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 02 – Культура і мистецтво
спеціальності 022 – Дизайн

Повномасштабна війна в Україні зумовила різке зростання кількості військовослужбовців і цивільних осіб, які потребують тривалого фізичного, психологічного та соціального відновлення. У цих умовах сучасний дизайн реабілітаційних закладів має забезпечувати формування предметно-просторового середовища з урахуванням різних видів травм, обмежень мобільності, сенсорних потреб, психологічної безпеки та сценаріїв перебування осіб, які проходять реабілітацію. Саме на пошук і наукове обґрунтування принципів формування такого середовища спрямоване представлене на розгляд дисертаційне дослідження Юлії Сергіївни.

Як **мету** дисертаційної роботи авторка визначає встановлення принципів формування предметно-просторового середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів та розроблення методичних положень щодо дизайн-проектування інтер'єрного середовища таких закладів як системи фізичного, психоемоційного та соціального відновлення людини.

Досягнення поставленої мети забезпечується вирішенням таких **завдань**: проаналізувати історичні передумови виникнення та розвитку реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів і встановити основні етапи еволюції їхнього предметно-просторового середовища; систематизувати сучасний вітчизняний і зарубіжний досвід формування інтер'єрного середовища реабілітаційних центрів; проаналізувати українську та зарубіжну нормативно-методичну базу; визначити зовнішні й внутрішні чинники формування предметно-просторового середовища РЦЖВК; сформувати методологічний апарат дослідження; розробити класифікацію інтер'єрних просторів та обладнання; сформувати модель дослідження предметно-просторового середовища як системи фізичного, психоемоційного та соціального відновлення людини; визначити принципи й моделі його організації; систематизувати функціонально-планувальні та художньо-композиційні засоби і прийоми; запропонувати методику дизайн-проектування інтер'єрного середовища РЦЖВК; визначити сучасні тенденції проектування гармонійного інтер'єрного середовища та обґрунтувати перспективи формування української моделі реабілітаційного інтер'єру.

Об'єктом дослідження є предметно-просторове середовище реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів, а **предметом**

дослідження є принципи формування інтер'єрного предметно-просторового середовища таких закладів. У якості **меж дослідження** авторкою визначено теоретичні, хронологічні та географічні межі, що охоплюють питання дизайну інтер'єрного середовища реабілітаційних центрів, період його розвитку від перших організованих форм допомоги до сучасного етапу, а також вітчизняний і зарубіжний досвід у країнах Європи, Північної Америки, Близького Сходу та Азії.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Представлене дисертаційне дослідження ґрунтується на опрацюванні вітчизняних і зарубіжних наукових праць у галузі дизайну інтер'єру, архітектури, ергономіки, універсального та доказового проєктування, психології середовища й реабілітації, а також на аналізі нормативно-правових і нормативно-методичних документів у сферах охорони здоров'я, соціального захисту, ветеранської політики, безбар'єрності та цивільного захисту. Методологічну основу роботи становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Послідовне застосування зазначених методів забезпечило перехід від аналізу історичних, нормативних і практичних передумов до розроблення класифікації просторів, визначення системи чинників, принципів і моделей, а також формування методичних положень щодо дизайн-проєктування предметно-просторового середовища РЦЖВК.

Обґрунтованість отриманих результатів підтверджується їх відповідністю поставленій меті та завданням, послідовністю викладу матеріалу й узгодженістю загальних висновків із положеннями основних розділів.

До положень, що визначають **наукову новизну** дисертаційного дослідження, авторка відносить результати, заявлені як одержані вперше: обґрунтування поняття предметно-просторового середовища РЦЖВК як цілісної інтер'єрної системи фізичного, психоемоційного та соціального відновлення людини; визначення принципів формування такого середовища; розроблення узагальненої структурної моделі його дослідження; обґрунтування системи функціонально-сценарної, сенсорно-регулятивної, соціально-адаптивної, предметно-ергономічної, природоорієнтованої та інтегральної моделей; розроблення методики дизайн-проєктування інтер'єрного середовища таких закладів як послідовного алгоритму формування проєктних рішень (с. 30-31). До удосконалених положень авторка відносить класифікацію інтер'єрних просторів та обладнання РЦЖВК; систему зовнішніх і внутрішніх чинників формування предметно-просторового середовища; підхід до нормативно-методичного аналізу інтер'єрів реабілітаційних центрів із урахуванням психологічних, сенсорних, ергономічних, соціальних і художньо-композиційних критеріїв; систематизацію функціонально-планувальних та художньо-композиційних засобів організації просторів (с. 31). Подальшого розвитку, за визначенням авторки, набули теоретичні положення щодо людиноцентричного, безбар'єрного, сенсорно врівноваженого, природоорієнтованого, адаптивного та соціально підтримувального

інтер'єрного середовища; засоби і прийоми функціонально-планувальної, предметно-ергономічної, сенсорно-регулятивної та художньо-композиційної організації просторів РЦЖВК; сучасні тенденції формування національно адаптованого підходу до проєктування реабілітаційного інтер'єру (с. 31-32).

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертаційній роботі принципи, моделі, класифікаційні положення, засоби та методика дизайн-проєктування можуть бути використані під час проєктування, реконструкції, модернізації й адаптації інтер'єрного середовища реабілітаційних центрів, відділень фізичної терапії, центрів протезування, просторів психологічної підтримки, ветеранських і спортивно-реабілітаційних закладів. Окремі положення роботи можуть застосовуватися під час передпроєктного аналізу, функціонально-сценарного зонування, добору предметного наповнення, організації сенсорного середовища, навігації та художньо-композиційного вирішення інтер'єру. Результати дослідження також можуть бути використані в освітньому процесі за спеціальністю 022 «Дизайн» та під час розроблення відповідних методичних рекомендацій.

Повнота викладу матеріалів за темою дисертації підтверджується вісьмома опублікованими науковими працями, з яких три статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, а п'ять публікацій – у матеріалах всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій та науково-технічного форуму, проведених у 2024-2026 роках.

Оцінка змісту та висновків дисертаційного дослідження. Подана на розгляд дисертація складається з анотацій, списку опублікованих праць, переліку умовних скорочень, термінів і визначень понять, вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 234 сторінки, з яких основний текст охоплює 135 сторінок, ілюстративний матеріал викладений на 36 сторінках, а список використаних джерел займає 22 сторінки та містить 201 найменування. Додатки містять матеріали щодо опублікування й апробації результатів дослідження, два акти впровадження та джерела використаних ілюстрацій. До загальної структури дисертаційної роботи суттєвих зауважень немає.

Перший розділ «Теоретичні і практичні засади проєктування реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів» (с. 34-103) присвячено аналізу історичних передумов становлення реабілітаційних закладів та сучасного стану наукових досліджень у цій сфері. У розділі узагальнено зарубіжний і вітчизняний досвід проєктування центрів різного функціонального профілю, зокрема закладів фізичної, психологічної, спортивної та соціальної реабілітації. Окрему увагу приділено нормативно-методичному забезпеченню формування предметно-просторового середовища, питанням безбар'єрності, універсального дизайну, ергономіки та цивільного захисту. Авторкою також систематизовано зовнішні й внутрішні чинники, що впливають на організацію інтер'єрного середовища реабілітаційних центрів. За результатами розділу

визначено основні напрями розвитку такого середовища, пов'язані з людиноцентричністю, сенсорною врівноваженістю, адаптивністю, природоорієнтованістю та художньо-композиційною узгодженістю.

Безумовна цінність першого розділу полягає у формуванні комплексної теоретико-аналітичної бази дослідження, водночас у його структурі простежується певна неузгодженість між назвами та змістом окремих підрозділів. Так, у підрозділі 1.1 «Історія формування та сучасний стан наукових досліджень з питань дизайну інтер'єрного середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів» (с. 34-41), попри заявлену в назві історичну складову, основну увагу приділено систематизації напрямів наукових досліджень. Натомість розгорнутий історичний огляд та авторську періодизацію розвитку реабілітаційного середовища, представлену на рис. 1.2 (с. 42), розміщено у підрозділі 1.2 «Узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду проектування реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів» (с. 41-69). На нашу думку, більша термінологічна відповідність назв підрозділів фактичному змісту матеріалу зумовила б вищий рівень структурної логічності розділу.

Другий розділ «Методи дослідження та закономірності формування предметно-просторового середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів» (с. 105-144) присвячено формуванню методологічного підґрунтя дослідження та визначенню взаємозв'язків між основними складовими реабілітаційного середовища. Авторкою представлено систему загальнонаукових і спеціальних методів, розмежовано комплексний та системний підходи, а також розроблено узагальнену модель дослідження предметно-просторового середовища РЦЖВК. Значну увагу приділено класифікації інтер'єрних просторів та обладнання за функціональним призначенням, режимом користування, рівнем приватності й соціальної взаємодії, психофізіологічними та сенсорними характеристиками, ступенем адаптивності й роллю у реабілітаційному процесі. У розділі також визначено принципи формування такого середовища та обґрунтовано функціонально-сценарну, сенсорно-регулятивну, соціально-адаптивну, предметно-ергономічну, природоорієнтовану й інтегральну моделі його організації. Взаємозв'язки між чинниками, принципами, моделями та основними групами користувачів узагальнено авторкою у графічних схемах і матрицях.

Значним результатом другого розділу є графічне узагальнення взаємозв'язків між чинниками, принципами, моделями та реабілітаційними потребами користувачів. Зокрема, на рис. 2.4 «Матриця впливу чинників на принципи формування предметно-просторового середовища...» (с. 130) авторкою розмежовано «основний» та «опосередкований» вплив, а на рис. 2.6 «Взаємозв'язок груп користувачів, середовищних потреб і моделей організації...» (с. 140) – «основну» та «допоміжну» дію моделей. Водночас у самому тексті недостатньо розкрито критерії, за якими визначався статус кожного зв'язку та здійснювалося його віднесення до основного,

опосередкованого або допоміжного. Представлені матриці є вагомим графоаналітичним напрацюванням авторки та мають потенціал для подальшого використання у дослідженні й проєктуванні реабілітаційного середовища, однак потребують більш детального розкриття критеріїв і процедури їх побудови.

Третій розділ «Методи і засоби дизайну предметно-просторового середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів» (с. 145-187) присвячено розробленню прикладних положень дослідження та конкретизації шляхів їх використання у дизайн-проєктуванні. Авторкою запропоновано поетапну методику формування інтер'єрного середовища РЦЖВК, що охоплює передпроєктний аналіз, визначення груп користувачів і сценаріїв перебування, функціонально-планувальну організацію, добір предметного наповнення, моделювання сенсорного середовища, розроблення навігаційно-інформаційної системи та художньо-композиційне узгодження проєктних рішень. У розділі систематизовано функціонально-планувальні, безбар'єрні, ергономічні, сенсорні, природоорієнтовані, соціально-комунікативні, предметно-технічні та художньо-композиційні засоби й прийоми організації реабілітаційних просторів. Практичне застосування окремих положень проілюстровано на прикладах студентських кваліфікаційних робіт, присвячених формуванню інтер'єрів реабілітаційного та соціально підтримувального спрямування.

Загалом третій розділ має практичну орієнтацію та демонструє можливості переходу від теоретичних положень до дизайн-проєктних рішень. Утім, дев'ятий етап запропонованої авторкою методики передбачає перевірку проєктних рішень, окремим напрямом якої представлено навчально-проєктну апробацію на прикладі трьох кваліфікаційних робіт студентів КНУБА (с. 170-176). Зазначені матеріали є цікавим прикладним доробком авторки, однак для більшої систематизації результатів апробації та підвищення практичної цінності запропонованої методики доцільно було б доповнити їх єдиною системою критеріїв або порівняльною таблицею, що наочно розкрило б які саме принципи, моделі й засоби реалізовано в кожному представленому проєкті.

Загальний зміст розділів дослідження узгоджується з його метою та завданнями, а виклад матеріалу має послідовний характер. Разом із тим робота містить окремі редакційні й термінологічні неточності. Наприклад, уточнення потребує коректність окремих внутрішньотекстових посилань. Так, на с. 54 твердження щодо медико-психологічних наслідків травматичного досвіду супроводжується посиланнями [176; 199; 200], хоча джерело [176] – праця J. Pile та J. Gura «A History of Interior Design» – безпосередньо не стосується зазначеної проблематики. На с. 134 положення про стабілізаційну функцію природи підтверджено джерелами [138; 201], однак джерело [138] присвячене історії фізичної медицини та реабілітації.

Окремо слід зазначити, що, на нашу думку, глибшого теоретичного розкриття потребує використане у роботі поняття «проєктування, чутливе до

травматичного досвіду». Авторка наводить його визначення у термінологічному апараті (с. 21), однак базові засади цього підходу окремо не систематизовано. У цьому контексті джерельну базу доцільно було б доповнити фундаментальною працею М. Harris та R. Falloot «Using Trauma Theory to Design Service Systems» (2001 p.), у якій закладено системні основи травма-інформованого підходу; документом SAMHSA's «Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach» (2014 p.), що визначає його базові принципи та сфери впровадження; а також методичним виданням SAMHSA «Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services» (TIP 57) (2014 p.), присвяченим практичному застосуванню цих положень у середовищі надання допомоги. Залучення зазначених праць дало б змогу більш чітко обґрунтувати, яким чином принципи безпеки, довіри, можливості вибору, співпраці, автономності та запобігання повторній травматизації трансформуються у конкретні просторові, предметні й сенсорні рішення.

Ілюстративний матеріал дисертації загалом відповідає змісту роботи та виконує не лише пояснювальну, а й аналітичну функцію. Авторкою представлено історичні схеми, фотоматеріали досліджуваних об'єктів, класифікаційні таблиці, матриці взаємозв'язків, структурні моделі та приклади навчально-проектної апробації; джерела запозичених зображень і авторство графічних матеріалів наведено у додатку Г (с. 221-234). Водночас окремі схеми мають надмірну інформаційну щільність: зокрема, рис. 2.5 «Взаємозв'язок принципів формування та моделей організації...» (с. 136) містить значну кількість перехресних зв'язків і дрібних текстових блоків, а рис. 2.6 (с. 140) та рис. 3.1 (с. 147) поєднують великий обсяг інформації в межах однієї сторінки. Незважаючи на зазначені зауваження, розроблений ілюстративний апарат засвідчує значний обсяг проведеної авторкою графоаналітичної роботи та може стати основою для подальшого розвитку й удосконалення представлених моделей у наступних наукових і проектних дослідженнях.

Загалом представлене дисертаційне дослідження справляє позитивне враження, вирізняється актуальністю порушеної проблематики, значним обсягом опрацьованого матеріалу та викликає фаховий інтерес. Оцінюючи дисертацію як завершене наукове дослідження, слід водночас відзначити низку положень, які залишають простір для **уточнення та наукової дискусії**.

1. У підрозділі 1.2 «Узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду проектування реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів» (с. 41-69) авторкою опрацьовано значний обсяг практичного матеріалу та запропоновано його систематизацію за п'ятьма ознаками. Водночас сама авторка зазначає, що «такий поділ має умовний характер, оскільки більшість сучасних об'єктів поєднує кілька ознак одночасно» (с. 54) та включає до вибірки типологічно й функціонально різні об'єкти: спеціалізовані реабілітаційні центри, багатопрофільні медичні заклади, центри підтримки людей з інвалідністю, спортивно-реабілітаційні установи та громадські простори. Залучення таких об'єктів як дотичних аналогів є доречним для

виявлення окремих дизайнерських прийомів, проте в роботі не проведено чіткого розмежування між безпосередніми аналогами РЦЖВК та закладами, досвід яких використовується частково. Це має принципове значення, оскільки відмінності у функціональному профілі, складі користувачів, режимі перебування та характері реабілітаційних процесів безпосередньо впливають на організацію інтер'єрного середовища.

Водночас саме «узагальнення обраних об'єктів» покладено в основу визначення загальних ознак предметно-просторового середовища РЦЖВК (с. 69), за відсутності єдиної порівняльної матриці стає недостатньо зрозуміло, які висновки було сформовано на підставі аналізу спеціалізованих центрів для постраждалих від війни, а які перенесено з досвіду медичних, соціальних, психологічних або спортивних закладів. На нашу думку, розподіл досліджених об'єктів на прямі та дотичні аналоги та їх систематизація за єдиними критеріями підвищили б обґрунтованість отриманих висновків і сприяли б чіткішому визначенню специфічних ознак предметно-просторового середовища РЦЖВК.

2. У підрозділі 2.1 «Наукові методи дослідження предметно-просторового середовища для реабілітації жертв військових конфліктів» (с. 105-113) авторкою представлено розгорнуту систему методів дослідження, де у складі групи емпіричних методів заявлено методи «натурних обстежень» та «фотофіксації» (с. 111). Утім в роботі не наведено переліку досліджених об'єктів, термінів проведення обстежень, критеріїв оцінювання та форми фіксації результатів. Унаслідок цього складно простежити, які саме наукові положення отримано безпосередньо в результаті натурного дослідження, а які сформовано шляхом аналізу літературних, проєктних і візуальних джерел.

3. Важливим результатом другого та третього розділів дисертаційної роботи є формування багаторівневої системи принципів, моделей, засобів, прийомів і тенденцій організації предметно-просторового середовища РЦЖВК, яка, за задумом авторки, відображає послідовний перехід від теоретичних положень до проєктних рішень (с. 116). Водночас у подальшому викладі спостерігається часткове змішування та дублювання змісту між окремими рівнями цієї системи. Так, «сенсорна врівноваженість і психологічна безпека» послідовно подається як принцип (с. 129, 133), як сенсорно-регулятивна модель (с. 137-138), як засоби сенсорної організації (с. 162) і як сучасна тенденція (с. 179), при цьому використовується практично однаковий набір характеристик (світло, звук, колір, фактури, просторові буфери). Аналогічне повторення простежується щодо природоорієнтованості із фактично тотожним переліком елементів (озеленення, природне світло, види, матеріали, тераси) – с. 133-134, 139, 162-164, 180-181; для соціально-комунікативної складової з повторенням однакових типів просторів (групова терапія, комунікація, соціальна адаптація тощо) – с. 134, 138, 164, 182. Не повністю розмежовано також принцип безбар'єрності, предметно-ергономічну модель та відповідні засоби, де повторно фігурують ті самі елементи (регульовані меблі, поручні, доступні

поверхні, допоміжні засоби пересування) – с. 132-133, 138-139, 158-160, 164-166.

Таким чином, заявлений перехід від принципів до моделей, засобів і тенденцій у ряді випадків не завжди супроводжується достатньо чітким розмежуванням змісту та методологічної функції кожного рівня. Авторці було б слід більш детально подати принцип як вимогу, модель як структуру, засіб як інструмент, прийом як дію, а тенденцію як напрям розвитку, що дозволило б уникнути повторів і підвищити методологічну чіткість роботи.

4. У підрозділі 3.3 «Сучасні тенденції проектування гармонійного інтер'єрного середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів» та у положеннях новизни дослідження, говорячи про формування національно адаптованого підходу до проектування реабілітаційного інтер'єру, авторка визначає його як поєднання міжнародного досвіду, національних соціальних викликів, вимог безбар'єрності, психологічної безпеки та гуманізації середовища (с. 31-32, 184). Передумовами цього підходу авторкою наведено контекстні фактори: значну кількість бойових травм, поєднання військових і цивільних користувачів, тривалу воєнну загрозу, потребу в протезуванні, ментальній реабілітації та соціальній реінтеграції (с. 184).

Водночас в дослідженні ці положення заявлено, але вони не набули окремого структурного представлення у вигляді моделі із визначеними просторовими, предметними та сенсорними характеристиками. Зокрема, на с. 186 як підсумок знову подано загальні ознаки середовища (людиноцентричність, безбар'єрність, сенсорну врівноваженість, природоорієнтованість і соціальну підтримку), однак ці характеристики вже визначені в роботі як універсальні принципи та тенденції і не демонструють повною мірою специфіки саме українського контексту. Також у загальних висновках (с. 190-191, п. 9) авторка подає національно адаптовану модель як «перспективну», але її структура, рівні та місце в системі інших моделей не конкретизовані.

На нашу думку, більш виразне розмежування понять «національно адаптований підхід» та «перспективна національно адаптована модель» дало б більшу термінологічну точність, а подача національно адаптованої моделі у вигляді окремої структурної схеми з визначенням її складових, критеріїв і рівнів адаптації дозволило б детальніше розкрити, які саме просторові та дизайнерські рішення відрізняють запропонований національно адаптований підхід від загальних міжнародних практик.

Підсумовуючи висловлені зауваження, варто зазначити, що вони окреслюють напрями можливого уточнення та подальшого розвитку окремих положень роботи, однак не заперечують її цілісності й загальної результативності. Дисертаційне дослідження має виразну науково-практичну спрямованість, спирається на широке коло джерел і містить положення, що можуть бути використані у подальших наукових розробках та практиці дизайн-проектування предметно-просторового середовища реабілітаційних закладів.

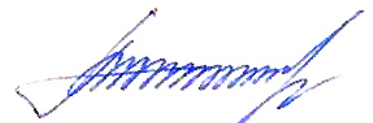
ВИСНОВОК

Дисертація Радченко Юлії Сергіївни «Принципи формування предметно-просторового середовища центрів реабілітації жертв військових конфліктів» є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому одержано нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретного наукового завдання у сфері дизайну предметно-просторового середовища реабілітаційних закладів. Основні положення та результати роботи висвітлено у наукових публікаціях й апробовано на всеукраїнських і міжнародних наукових заходах.

За актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, змістом та рівнем оприлюднення отриманих результатів дисертаційна робота «Принципи формування предметно-просторового середовища центрів реабілітації жертв військових конфліктів» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Радченко Юлія Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 «Дизайн».

Офіційний опонент:

Кандидат архітектури, доцент;
доцент кафедри архітектурного проектування
та містобудування
ННІ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»
Українського державного університету
науки і технологій

I. O. Мерилова

Підпис I. O. Мерилової засвідчую:

Учений секретар
ННІ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»
Українського державного університету
науки і технологій;
кандидат технічних наук, доцент

А. М. Гайдар